

KATARZYNA KIKOSICKA

Uniwersytet Łódzki
Wydział Nauk Geograficznych
Katedra Studiów Ludnościowych i Badań nad Usługami

3

MOBILNOŚĆ PRZESTRZENNA LUDZI STARYCH – AKTUALNY STAN BADAŃ

SPATIAL MOBILITY OF OLDER PEOPLE – THE CURRENT STATE OF RESEARCH

Artykuł wpłynął do redakcji 20.09.2015; po recenzjach zaakceptowany 11.03.2016.

Kikosicka K., 2015, *Mobilność przestrzenna ludzi starych – aktualny stan badań*, [w:] Janiszewska A. (red.), *Jakość życia ludzi starych – wybrane problemy*, „Space – Society – Economy”, 14, Department of Population and Services Studies, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź, s. 49–59.

*Mgr Katarzyna Kikosicka, Uniwersytet Łódzki, Katedra Studiów Ludnościowych i Badań nad Usługami, ul. Kopcińskiego 31, 90-142 Łódź;
e-mail: kikosicka.k@gmail.com*

Zarys treści

Mobilność przestrzenna dotyczy wszystkich grup wiekowych ludności. Postępujący proces starzenia się ludności wpływa na coraz częstsze poruszanie problematyki migracji osób starszych przez badaczy. Artykuł podejmuje problematykę badań dotyczących mobilności ludzi starych w polskich oraz zagranicznych badaniach naukowych. Populacja osób starszych dzieli się na trzy subpopulację, tj. młodych seniorów, starych seniorów oraz najstarszych seniorów. Motywy, przebieg migracji oraz cechy społeczno-ekonomiczne migrantów są inne w każdej z tych grup. Autorka przedstawia stan badań dotyczących migracji seniorów z uwzględnieniem koncepcji teoretycznych, przyczyn, kierunków oraz struktury społeczno-ekonomicznej migracji osób starych.

Słowa kluczowe

Migracje, starzenie się ludności, ludzie starzy.

3.1. WPROWADZENIE

Na przełomie XX oraz XXI wieku zarówno w Polsce, Europie oraz wielu innych wysoko rozwiniętych krajach pozaeuropejskich następuje kontynuacja wcześniejszych istotnych procesów demograficznych oraz społeczno-ekonomicznych polegających na wydłużaniu się ludzkiego życia oraz dużym spadku urodzeń, co w efekcie powoduje szybkie starzenie się społeczeństw. Stąd też problematyka dotycząca osób starszych staje się coraz bardziej popularna w badaniach naukowych. Problematyką starzenia się ludności w różnych kontekstach badawczych zajmują się m.in. geografowie, demografowie, socjologowie oraz gerontologowie. Spośród szerokiego spektrum zagadnień związanych ze starzeniem się społeczeństwa i ludźmi starszymi wyróżnić można m.in. migracje osób w wieku starszym.

Istnieje wiele koncepcji wyjaśniających motywy migracji, jakimi kierują się osoby w starszym wieku. Większość z nich zbudowano na gruncie znanych już modeli lub koncepcji. W głównej mierze są to teorie autorstwa anglojęzycznych badaczy.

Zainteresowanie polskich badaczy problemem przemieszczeń osób starszych współcześnie nie stanowi istotnego problemu badawczego. Głównym powodem jest niewielki udział tej grupy wiekowej w migracjach. Jednakże typowy dla nowoczesnych społeczeństw proces postępującego starzenia się ludności charakteryzuje się zwiększeniem zainteresowania badaczy tą problematyką, zarówno w kontekście wielkości, cech społeczno-ekonomicznych i demograficznych, motywów czy kierunków przemieszczeń osób tej grupy wiekowej. Badania takie prowadzono m.in. w latach 60., 70. i 80. ubiegłego wieku.

W polskiej literaturze przedmiotu prekursorem badań związanych z problematyką przemieszczeń ludności w podeszłym wieku oraz ich społecznym podłożem był E. Rosset (1959). Badania monograficzne obejmujące ogół zagadnień związanych z migracjami osób w podeszłym wieku prowadzono w latach 70. i 80. XX wieku. Tą problematyką zajmowali się głównie M. Latuch (1977), K. Stolarczyk (1985, 1986) oraz E. Frątczak (1984). Następnie nastąpił okres małego zainteresowania badaczy, zarówno geografów, demografów, jak i gerontologów procesem migracji seniorów. Głównym powodem pominięcia tego wątku w badaniach był brak dostępności wiarygodnych danych dotyczących motywów migracji seniorów. Współcześnie geografowie, demografowie oraz gerontologowie w swoich badaniach pomijają problematykę przemieszczeń seniorów, spychając ją na margines badań naukowych.

Obecnie źródłem informacji o migracjach seniorów są ewidencje bieżące oraz Narodowe Spisy Powszechne. Negatywną cechą zebranych w ten sposób danych jest częsta homogenizacja¹ grupy osób starszych oraz brak porównywalności tych

¹ W grupie osób starszych, według klasyfikacji WHO, mieszczą się zarówno osoby określane jako młodzi-starzy (czyli osoby w wieku od 60(65)–74. r. ż.), starzy-starzy

danych ze względu na inne narzędzia ich zbierania. Współcześnie coraz częściej powraca się w badaniach naukowych do problematyki migracji osób starych, jej przyczyn, motywów oraz skutków.

Dziś, w warunkach polskich, migracjami osób starszych zajmuje się przede wszystkim D. Kałuża (2007, 2008, 2012, 2013) z łódzkiego ośrodka będącego kontynuacją tradycji naukowych E. Rosseta. Zagadnieniami tymi zajmują się także A. Potrykowska (2003) oraz J. Damińska (2006).

Znacznie szerzej zjawisko migracji seniorów jest analizowane w badaniach zagranicznych, w szczególności problematyką tą zajmowali się naukowcy z Europy Zachodniej oraz USA. Badaniami przemieszczeń seniorów interesowali się m.in.: J. Stillwell, P. Rees, P. Boden (1992), F.D. Bean i in. (1994), R. King, A.M. Warners i A.M. Williams (1998), Ch.F. Longino i D.E. Bradley (2001), J. Quandango (2002) oraz Z. Uren i G. Goldring (2007).

3.2. TEORIE DOTYCZĄCE MOTYWÓW MIGRACJI SENIORÓW

Migracje podejmowane przez seniorów są dość specyficznym zjawiskiem, podlegającym zdecydowanie innym prawidłowościom niż migracje pozostałych grup wiekowych. Motywy kierujące starszymi migrantami mają unikatowy charakter i pod wieloma cechami zdecydowanie różnią się od motywów, jakie kierują decyzjami migracyjnymi młodych ludzi (Stolarczyk 1986; Kałuża 2007). Ze względu na odmienne uwarunkowania przebiegu procesów migracyjnych osób starszych badacze, zwłaszcza anglojęzyczni, często podejmują tę problematykę w swoich badaniach.

W literaturze przedmiotu dość często podkreślany jest fakt dobrowolności podejmowania migracji przez osoby starsze oraz poszukiwania różnych modeli związanych ze zmianą miejsca zamieszkania w kolejnych fazach starości. Duży postęp w rozwoju teorii dotyczących przemieszczeń seniorów widoczny jest zwłaszcza w latach 90. XX wieku w krajach Europy Zachodniej oraz w USA. Nowo powstałe koncepcje odnosiły się zwłaszcza do:

- cyklu życia rodziny,
- procesu decyzyjnego o przeprowadzce,
- braku równowagi mieszkaniowej,
- tożsamości lokalnej (Longino, Bradley 2001).

W.I. Litwark i Ch.F. Longino swoją koncepcję oparli na modelu cyklu życia rodziny, w którym to decyzja migracyjna powiązana jest z różnymi etapami życia rodziny (Longino, Bradley 2001). W oparciu o tę teorię stworzyli trzy wzorce przemieszczeń subpopulacji seniorów, tym samym dzieląc ją na trzy grupy cechujące się odmiennymi modelami migracji (tab. 1).

(75–89. r. ż.), osoby w tzw. czwartym wieku (powyżej 80. r. ż.) oraz długowieczni (powyżej 90. r. ż.). Migracje osób w każdej z tych grup mają inne przyczyny i inny przebieg.

Tabela 1

Trzy wzorce migracji według Ch.F. Longino i D.E. Bradley (2001)

Seniorzy	Uwarunkowania	Sytuacja życiowa	Motywy migracji
Młodzi seniorzy	przejsięcie na emeryturę	– zazwyczaj żonaci – relatywnie zdrowi – wystarczające dochody (emerytura)	– podniesienie poziomu życia – chęć przeprowadzki w pobliżu dzieci i znajomych (pomoc dzieciom)
Starzy seniorzy	umiarkowana niepełnosprawność	– często osoby chore – z reguły samotne	– przeprowadzka do domu dzieci lub w ich pobliże (osoby wymagają pomocy)
Najstarsi seniorzy	duża niepełnosprawność	– duży stopień niepełnosprawności	– dom pomocy społecznej

Źródło: opracowanie własne.

Inne koncepcje przemieszczeń seniorów związane są z teoriami procesu decyzyjnego migracji. W schemacie migracyjnym zaprezentowanym przez E.S. Lee podjęcie decyzji migracji jest wynikiem działania wielu czynników. Jedne z nich zatrzymują ludzi na danym obszarze lub przyciągają innych do tego obszaru, a drugie zmierzają do oderwania ludzi od niego. Każdy obszar reprezentuje więc pewien zbiór czynników dodatnich, ujemnych i zerowych (obojętnych). W literaturze czynniki te nazywane są „wypychającymi”, czyli działającymi w miejscu zamieszkania oraz „przyciągającymi” (w miejscu migracji) – Lee (1966). W myśl tej koncepcji Haas i Serow opracowali model, jakim kierują się ludzie starsi w podejmowaniu migracji poszerzając czynniki migracji osób starszych o:

- tzw. marzenia o przeprowadzce,
- źródła informacji,
- istnienie więzi z lokalną społecznością.

Zdaniem niektórych badaczy, siła oddziaływania poszczególnych czynników, tj. klimatu, poziomu przestępczości czy kosztów utrzymania przybiera nieco inny kształt w różnych fazach życia osób starszych (Kałuża 2008 za: Longino, Bradley 2001).

Początek lat 90. XX wieku był okresem dużego zainteresowania modelem braku równowagi mieszkaniowej. W związku z tym model ten znalazł również swoje odzwierciedlenie w migracjach osób starszych. W myśl tej teorii główną przyczyną migracji seniorów są koszty utrzymania mieszkania. W celu obniżenia tych kosztów seniorzy często zamieniają duże mieszkania w centrum miast na mniejsze zlokalizowane na peryferiach, aby w ten sposób zmniejszyć obciążenia finansowe lub uzyskać nadwyżkę finansową (Longino, Bradley 2001).

W ostatnich latach powstała koncepcja związana z tożsamością lokalną. Teorię powstałą w latach 90. XX wieku nazwano modelem tożsamości miejsca. W myśl tej koncepcji, pomimo wiążącej się z migracją zmiany miejsca zamieszkania nie zachodzi emocjonalna przeprowadzka. Identyfikacja miejsca zamieszkania oraz społeczności pojmowana jest w różnoraki sposób zależny od wieku migranta.

Nowym obszarem badań w zakresie migracji osób starszych jest przenoszenie się seniorów do domów opieki społecznej. McAuley, Pechioni i Grant koncepcje przemieszczeń seniorów zbudowali na procesie decyzyjnym odnoszącym się do opieki długotrwałej (Kałuża 2008 za: Longino, Bradley 2001). Seniorzy, którzy nie znaleźli miejsca w domu opieki społecznej w ich rodzinnym miejscu zamieszkania często przenoszą się dalej w poszukiwaniu miejsc w domach pomocy społecznej. Jednak jak pokazują badania, migracje starszych seniorów związane ze zdrowiem nie zawsze łączą się z instytucjonalizacją starości, czyli przenoszeniem się do domów spokojnej starości.

W polskich realiach K. Stolarczyk (1985, 1986) wyróżnił dwie grupy osób w starszym wieku, które uczestniczą w ruchu wędrownym ludności. Każda z grup wiąże się z innym wzorcem migracji. Pierwszy wzorzec migracji to przemieszczenia dobrowolne, zamierzone. Dotyczą one młodych seniorów, którzy przeszli na emeryturę, a więc mają źródło dochodów. Najczęściej są to osoby pozostające w związkach małżeńskich oraz zdolne do samodzielnego egzystowania. Drugi wzorzec migracyjny związany jest z migracją wymuszoną. Najczęściej uczestniczą w niej osoby w podeszłym wieku, które mają problemy zdrowotne oraz nie są zdolne do samodzielnego bytowania.

3.3. KIERUNKI PRZEMIESZCZEŃ I MOTYWY MIGRACJI SENIORÓW

Pomimo niewielkiego udziału osób starszych w ruchu wędrownym ludności praktycznie nie istnieją rejony, które nie uczestniczyłyby w migracjach osób tej grupy wiekowej. Badania pokazują, że w przestrzeni funkcjonują takie obszary, które są bardziej atrakcyjne dla seniorów-migrantów. Prace badawcze pod kierownictwem Secondo dowodzą, że wraz ze wzrostem dochodów osób starszych, przemieszczenia seniorów odbywają się do obszarów o łagodnym klimacie, z reguły nadmorskim. Przykładem takich miejsc może być Floryda w Stanach Zjednoczonych czy Costa del Sol w Hiszpani. Wyniki badań prowadzonych w Wielkiej Brytanii w latach 90. XX wieku pokazały, że osoby starsze, zwłaszcza te zamożniejsze jako miejsce docelowe swoich wędrowek wybierały południowe kraje Europy, takie jak: Portugalia, Grecja czy Malta. Kierunki tych przemieszczeń przeważnie związane były z wcześniejszymi doświadczeniami turystycznymi.

Głównymi motywami przemieszczeń seniorów były m.in.:

- wcześniejsze doświadczenia związane z podróżami wakacyjnymi,
- łagodny klimat,
- inny, wolniejszy styl życia,
- łączenie rodzin oraz
- niższe koszty utrzymania (Kałuża 2008 za: King, Warners, Williams 1998).

Również w Polsce prowadzone były badania dotyczące motywów zmiany miejsca zamieszkania seniorów. Z badań GUS wynika, że głównymi motywami przemieszczeń osób starych w warunkach polskich wg NSP 2002 są:

- ciężkie warunki mieszkaniowe w miejscu zamieszkania,
- wysokie koszty utrzymania w dotychczasowym miejscu zamieszkania,
- łączenie się rodzin oraz
- poziom zdrowotności seniorów.

Badania kierunków przemieszczeń seniorów prowadzone w Polsce prowadzą do podobnych konkluzji, co badania zachodnich badaczy. Polscy seniorzy również wybierają miejsca o atrakcyjnych walorach przyrodniczych oraz czystym powietrzu, dlatego największy napływ migracyjny odnotowuje się w województwie lubuskim, zachodniopomorskim i warmińsko-mazurskim. Wyniki analiz G. Jankowskiego i S. Pytela (2013) wykazują, że jest to uwarunkowane dużą lesistością (powyżej 30%), małą emisją zanieczyszczeń powietrza, najniższą ilością produkowanych odpadów komunalnych oraz wysokim wskaźnikiem liczby zakładów opieki zdrowotnej przypadających na 1 000 mieszkańców.

Polska jest krajem mało atrakcyjnym imigracyjnie dla seniorów zagranicznych. Największa liczba migrantów w latach 1999–2013 osiedlała się w województwie opolskim. Głównie jest to wynik reemigracji „młodych starych”, czyli osób w wieku od 60. do 65. r. ż., które po przejściu na emeryturę powracają do kraju rodzinnego. Większość powracających do Polski starych osób to migranci z lat 70. i 80. ubiegłego stulecia (Jankowski, Pytel 2013).

Badania prowadzone w latach 90. ubiegłego wieku dotyczące kierunków przemieszczeń polskich seniorów pokazały, że osoby starsze przemieszczają się najczęściej w kierunku miasto–miasto. Coraz większego znaczenia nabierają przemieszczenia z miast na tereny wiejskie. Widoczna jest prawidłowość, zgodnie z którą młodszy seniorzy wybierają jako miejsce docelowe swoich przeprowadzek inne miasta oraz tereny wiejskie. Starsi seniorzy kierują się natomiast z terenów wiejskich do miast (Kałuża, Damińska 2004).

Badania przemieszczeń seniorów ze Śląska prowadzone przez S. Pytel (2014a) pokazują, że głównymi miejscami docelowymi migracji tej grupy wiekowej są duże miasta oraz obszary atrakcyjne turystycznie. Ważną rolę stanowią duże miasta, gdzie warunki życia ludności są korzystniejsze, seniorzy mają tam łatwiejszy dostęp do infrastruktury technicznej oraz usług medycznych. Głównie jest to umotywowane pogarszającym się wraz z wiekiem stanem zdrowia oraz koniecz-

nością istnienia ułatwień pomocnych w codziennym funkcjonowaniu seniorów. Poza dużymi miastami seniorzy, zwłaszcza ci młodszy, wybierają także miejsca atrakcyjne przyrodniczo, głównie podgórskie i górzyste, charakteryzujące się nie tylko czystym powietrzem, ale również pięknymi krajobrazami.

S. Pytel (2014b) w swoim artykule dotyczącym osiedli mieszkaniowych dla seniorów przedstawia wyniki badań dotyczących wyboru typu osiedla przez migrujących seniorów. Seniorzy stosunkowo często zmieniają miejsce swojego zamieszkania. Osoby starsze ze względu na różnicowanie stanu zdrowia oraz wiek do głównych motywów migracji zaliczają: chęć polepszenia warunków życia, konieczność wyjazdu do rodziny (np. pomoc w wychowaniu wnuków) czy zamieszkanie w domu pomocy społecznej oraz pogarszający się stan zdrowia. W warunkach zagranicznych powstają całe osiedla mieszkaniowe przeznaczone dla seniorów, również w Polsce pojawiają się takie inicjatywy (np. Oborniki Śląskie, Stargard Szczeciński, Zawichost czy Radków). Seniorzy posiadając często zbyt duże i kosztowne w utrzymaniu mieszkania i domy wybierają możliwość zmiany miejsca zamieszkania na osiedla mieszkaniowe bardziej dopasowane do ich potrzeb i możliwości.

Osoby migrujące z wielkich miast najczęściej przemieszczają się na niewielkie odległości, głównie są to migracje z centrów miast na obszary podmiejskie, gdzie są niższe koszty utrzymania, jednocześnie osoby te zachowują dotychczasowe więzi rodzinno-społeczne oraz opiekę zdrowotną. Jeżeli chodzi o osoby powyżej 80. roku życia to głównym kierunkiem przemieszczeń dla tej grupy wiekowej były miasta, są to głównie migracje wymuszone do ośrodków instytucjonalnych, takich jak domy opieki dla seniorów (Kałuża-Kopias 2011).

3.4. SPOŁECZNO-DEMOGRAFICZNE CECHY MIGRANTÓW

Jeden z poruszanych przez naukowców nurtów w obrębie badań migracji osób starszych dotyczy struktury społeczno-demograficznej migrantów. W warunkach polskich problematyka ta, choć podejmowana rzadko, doczekała się kilku opracowań. Zagadnieniem tym zajmuje się głównie ośrodek łódzki w osobie Doroty Kałuży (2004, 2006, 2013, 2014).

Populacja osób starszych różni się wewnątrznie, zarówno pod względem statusu społeczno-ekonomicznego, jak i poziomu zdrowia. Wyróżnia się trzy podgrupy osób starszych wyodrębnionych na podstawie kryterium, jakim jest wiek. Są to: młodszy seniorzy, czyli osoby pozostające w związkach małżeńskich, które przeszły dopiero co na emeryturę. Głównie osoby te przenoszą się w celu poprawy jakości życia na atrakcyjne tereny. Drugą grupę stanowią starsi seniorzy, czyli osoby z umiarkowaną niepełnosprawnością, przeprowadzające się w pobliże dzieci lub bezpośrednio do ich domów. Do trzeciej grupy zalicza się tzw. nestorów, czyli osoby po 80. roku życia, często są to osoby, które nie potrafią samodzielnie

egzystować, stąd też umieszczane są w domach pomocy społecznej. Zróżnicowanie wewnętrzne wyżej wymienionych grup sprawia, że procesy migracyjne w każdej z nich zachodzą odmiennie (Kałuża-Kopias 2011).

Badania analizujące strukturę seniorów-migrantów w aglomeracjach miejskich w Polsce pokazują, że seniorzy mieszkający w dużych miastach częściej decydują się na zmianę miejsca zamieszkania niż seniorzy mieszkający na terenach wiejskich.

W migracjach seniorów przewagę liczebną we wszystkich grupach osób starszych posiadają kobiety. Ich udział wzrasta wraz z przesuwaniem się do coraz starszych grup wiekowych. Spowodowane jest to wyższą nadumieralnością mężczyzn w starszych grupach wiekowych oraz większą mobilnością kobiet (Kałuża 2004). W migracjach zagranicznych spada przewaga kobiet nad mężczyznami, zarówno wśród imigrantów, jak i emigrantów (Kałuża, Damińska 2006).

Można zauważyć pewną prawidłowość dotyczącą stanu cywilnego osób podejmujących decyzję o migracji. Głównie są to wdowy oraz wdowcy. Struktura stanu cywilnego rozpatrywana ze względu na płeć migrantów jest zróżnicowana wewnętrznie. W grupie młodszych seniorów dominują osoby pozostające w związku małżeńskim, w grupie powyżej 79. roku życia największy odsetek stanowią wdowcy i wdowy. Głównym motywem powodującym przemieszczenia samotnych seniorów jest zły stan zdrowia oraz chęć wspólnego zamieszkania z dziećmi (Łatuch 1977; Stolarczyk 1986).

Wśród migrantów dominują osoby z wykształceniem podstawowym oraz średnim. Podobnie jak stan cywilny, tak i wykształcenie migrantów jest zróżnicowane ze względu na płeć. Młodszy migranci są lepiej wykształceni niż migranci powyżej 80. roku życia. Wyższym wykształceniem odznaczają się mężczyźni.

3.5. PODSUMOWANIE

Seniorzy stanowią coraz większy odsetek populacji, stąd tematyka związana ze starzeniem się ludności coraz częściej podejmowana jest przez badaczy zarówno geografów, socjologów, jak i gerontologów.

Mimo wzrostu zainteresowania naukowców zagadnieniem starzenia się ludności, problematyka przemieszczeń osób starszych wciąż pomijana jest w badaniach naukowych. Zjawisko przemieszczania się seniorów podlega innym czynnikom niż przemieszczenia innych grup wiekowych. W literaturze przedmiotu, zwłaszcza anglojęzycznej, można znaleźć teorie wyjaśniające motywy migracji osób starszych.

W literaturze przedmiotu dotyczącej zagadnień migracji osób starszych istnieją opracowania empiryczne oraz metodologiczne. Z przewagą zagadnień o charakterze empirycznym pokazujących migracje osób starszych w poszczególnych regio-

nach, czy w porównaniu miasto – wieś. Ogół zagadnień związanych z migracjami seniorów można podzielić na kilka problemów badawczych, do których należą prace związane z wyjaśnieniem przyczyn migracji seniorów, prace odnoszące się do przedstawienia kierunków migracji, opracowania podejmujące problematykę struktury społeczno-ekonomicznej migrantów oraz opracowania metodologiczne dotyczące modeli migracji (tab. 2).

Tabela 2

Problematyka badawcza w zakresie migracji osób starszych

Problematyka badawcza	Autorzy badań
Przyczyny migracji	M. Latuch (1977), K. Stolarczyk (1985, 1986), J. Stillwell, P. Rees, P. Boden (1992)
Kierunki przemieszczeń	A. Rogers (1990), D. Kałuża (2006), Z. Uren, G. Goldring (2007), S. Pytel (2014a, 2014b)
Struktury migrantów	E. Rosset (1959), K. Stolarczyk (1985), J. Stillwell, P. Rees, P. Boden (1992), D. Kałuża (2008)
Modele migracji	K. Stolarczyk (1985, 1986), Ch.F. Longino, D.E. Bradley (2001), D. Kałuża (2006, 2008)

Źródło: opracowanie własne.

Z uwagi na przewidywany szybki przebieg procesu starzenia się ludności w nadchodzących dekadach należy spodziewać się zwiększenia zainteresowania naukowców tematyką przemieszczeń ludności po 60. r. ż.

LITERATURA

- Bean F.D., Myers G.C., Angel J.L., Galle O.R., 1994, *Geographic Concentration, Migration, and Population Redistribution among the Elderly*, [w:] Marin L.G. Preston S.H., *Demography of Aging*, NAP, Washington.
- Frątczak E., 1984, *Proces starzenia się ludności Polski a proces urbanizacji*, Szkoła Główna Planowania i Statystyki, Warszawa.
- Jankowski G., Pytel S., 2013, *Wpływ migracji osób starszych na rynek pracy w obszarach atrakcyjnych turystycznie w Polsce*, Prace Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu.
- Kałuża D., 2006, *Migracje seniorów w Polsce*, [w:] Kowaleski J.T. (red.), *Ludzie starzy w polskim społeczeństwie w pierwszych dekadach XXI wieku*, Wydawnictwo UŁ, Łódź.
- Kałuża D., 2007, *Migracje zagraniczne osób starszych w Polsce*, [w:] Bugajska B. (red.), *Życie w starości*, Szczecin.
- Kałuża D., 2008, *Migracje seniorów*, [w:] Kowaleski J.T., Szukalski P. (red.), *Starzenie się ludności Polski. Między demografią a gerontologią społeczną*, Wydawnictwo UŁ, Łódź.

- Kałuża D., Damińska J., 2004, *Migracje wewnętrzne ludzi w starszym wieku*, [w:] Kowaleski J.T., Szukalski P. (red.), *Nasze starzejące się społeczeństwo. Nadzieje i zagrożenia*, Wydawnictwo UŁ, Łódź.
- Kałuża D., Damińska J., 2006, *Imigranci i emigranci po 60. roku życia w Polsce*, [w:] Kowaleski J.T., Szukalski P. (red.), *Starość i starzenie się jako doświadczenie jednostek i zbiorowości ludzkich*, Zakład Demografii UŁ, Łódź.
- Kałuża-Kopias D., 2011, *Migracje seniorów w największych miastach w Polsce*, [w:] Kowaleski T.J. (red.), *Przestrzenne zróżnicowanie starzenia się ludności Polski, przyczyny, etapy, następstwa*, Wydawnictwo UŁ.
- Kałuża-Kopias D., 2012, *Migracje seniorów w największych miastach w Polsce*, [w:] Kowaleski T.J. (red.), *Przestrzenne zróżnicowanie starzenia się ludności Polski, przyczyny, etapy, następstwa*, Wydawnictwo UŁ, Łódź.
- Kałuża-Kopias D., 2013, *Charakterystyka demograficzna imigrantów po sześćdziesiątym roku życia – Polska*, „Acta Universitatis Lodzianensis. Folia Oeconomica”, 291.
- Kałuża-Kopias D., 2014, *Specyfika przemieszczeń wewnętrznych osób starszych w Polsce*, „Studia Demograficzne”, 2(166).
- King R., Warners A.M., Williams A.M., 1998, *International Retirement Migration in Europe*, „International Journal of Population Geography”, 4.
- Latuch M., 1977, *Przyczyny emigracji osób w starszym wieku z największych miast w Polsce*, „Studia Demograficzne”, 50.
- Lee E.S., 1966, *A Theory of Migration*, „Demography”, 3(1).
- Longino Ch.F., Bradley D.E., 2001, *Geographical distribution and migration*, [w:] Binstock R.H., George L.K. (red.), *Aging and the social sciences*, Oxford University Press, Oxford.
- Potrykowska A., 2003, *Przestrzenne zróżnicowanie procesu starzenia się ludności i migracji osób w starszym wieku w Polsce*, „Przegląd Geograficzny”, 75.
- Pytel S., 2014a, *Atrakcyjność turystyczna miejsc migracji seniorów z województwa śląskiego*, „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Szczecińskiego”, 805.
- Pytel S., 2014b, *Osiedla mieszkaniowe dla seniorów w przestrzeni miast*, „Prace Komisji Krajobrazu Kulturowego”, 25.
- Quandango J., 2002, *Aging and the Life Course*, Pepper Institute on Aging and Public Policy, Florida State University.
- Rogers A., 1990, *Return migration to region of birth among retirement – age persons in the United States*, „Journal of Gerontology: Social Sciences”, 5.
- Rosset E., 1959, *Proces starzenia się ludności. Studium demograficzne*, PWG, Warszawa.
- Stillwell J., Rees P., Boden P., 1992, *Population Redistribution in the United Kingdom*, [w:] *Migration Processes and Pattern*, Belhaven Press, London–New York.
- Stolarczyk K., 1985, *Spoleczno-ekonomiczne czynniki warunkujące migracje osób w starszym wieku w Polsce*, Monografie i Opracowania, SGPiS, Instytut Statystyki i Demografii, Warszawa.
- Stolarczyk K., 1986, *Spoleczno-demograficzne aspekty migracji osób w starszym wieku*, [w:] Witkowski J. (red.), *Spoleczno-demograficzne i ekonomiczne aspekty współczesnych migracji w Polsce*, Monografie i Opracowania, SGPiS, Instytut Statystyki i Demografii, Warszawa.

Uren Z., Goldring G., 2007, *Migration Trends at Older Ages in England and Wales*, „Population Trends”, 130.

Witkowski J. (red.), 1986, *Spoleczno-demograficzne i ekonomiczne aspekty współczesnych migracji w Polsce*, Monografie i Opracowania, SGPiS, Instytut Statystyki i Demografii, Warszawa.

Abstract

The term of spatial mobility applies to all age groups of the population. Among researchers there is a lively debate about migration of older people caused by still progressive problem of aging. The article brings up the problem of spatial mobility in old polish and overseas research. Population of elderly people divides into three subpopulations: young seniors, older seniors, the oldest seniors. Motives, migratory patterns and socio-economic features are different in every group. Author presents research results concerning senior migration in terms of theoretical conceptions, reasons, direction and socio-economic structures.

Key words

Migration, ageing of population, old people.